

Értékek egy polarizálódó politikai térben

A Tárki értékvizsgálata 2009-ben és 2013-ban

A fontosabb eredmények összefoglalása

A Tárki Társadalomkutatási Intézet Zrt. 2009-ben és 2013-ban kutatást végzett arról, hogy miképpen néz ki a magyar társadalom értékszerkezete.¹ A négy évvel ezelőtti első kutatás eredményeit összefoglaló zárótanulmányok számos új eredményt hoztak és sok korábbi sejtést is visszaigazoltak, de talán az a legfontosabb, hogy a tudományos kutatások esetében ritkaságszámba menően sok közéleti reakciót váltottak ki.²

A 2009-es kutatás legfontosabb eredményei szerint...

- ... Magyarországot értékválasztásaink és preferenciáink a világ értéktérképén sok tekintetben a nyugati keresztény kultúrkör szélén, egy zárt, magába forduló társadalomként helyezik el;
- ... társadalmunk értékszerkezetét alacsony szintű bizalom (egymás iránt és a közintézmények iránt is) jellemzi, felemás attitűdjeink vannak a normakövetést és normaszegéseket illetően, és jelentős mértékű a paternalizmus és az igazságtalanságérzet az értékszerkezetünkben.

A kutatás eredményeit először a Magyar Tudományos Akadémián mutattuk be, majd számos fórumon (egyetemeneken, kutatóhelyeken, nyilvános rendezvényeken) vitattuk meg. A témához a magyar szellemi élet és a közélet kiválóságai szóltak hozzá.³

¹ A 2009-es kutatásról bővebben itt: <http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/>. Mindkét kutatás finanszírozásának megteremtésében és a kutatás eredményeinek ismertté tételében elvülhetetlen érdemei vannak Felcsuti Péternek. A 2009-es és a 2013-as kutatást egyaránt magyar magántulajdonban levő vállalatok finanszírozták.

² A zárótanulmányokat a kutatás honlapján folyamatosan elérhetővé tettük, itt: http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_elemzeszaro_toth.pdf
http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_wvs_keller.pdf
http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_kotet_teljes.pdf

³ A tudományos, sajtó és egyéb megjelenéseket itt gyűjtöttük össze: <http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/sajto.html>. A sok név közül, akik az eredményeket kommentálták különböző formákban és helyeken, itt csak néhánynak a megemlégtésére van mód (Bajnai Gordon, Chikán Attila, Hankiss Elemér, Kolosi Tamás, Kopp Mária, Kovács Árpád, Nádas Péter, Pálincás József, Ranschburg Jenő és mások). Megtisztelőnek tartjuk, hogy az üzleti élet szereplői közül is sokan (a teljesség igénye nélkül):

Több tanulmányban mi magunk is kifejtettük, hogy az értékszerkezet alakulása a magyar választók és a magyar politika interakcióján keresztül a legfontosabb közügyeink alakulására is nagy hatással van.⁴

2013 elején úgy ítéltük meg, hogy időszerű lenne visszatérni a kérdésre és megvizsgálni, hogy az eltelt négy évben milyen változások zajlottak le ebben a tekintetben Magyarországon. Ezért idén új kutatásba fogtunk, amelynek eredményeit alább foglaljuk össze.

2013-ban (a négy évvel korábbi kutatáshoz képest...

- A magyar társadalom értékszerkezete a főbb jellemzőket illetően nem változott.
- Továbbra is alacsony az általános bizalom, de valamelyest növekvő trendet mutat az intézmények iránti bizalom.
- Kisebb elvárásokat tapasztalunk az állam egyenlőtlenség-kiegyenlítő szerepével kapcsolatban, de növekvő a bizalom abban, hogy az állam egyéb jóléti szerepeket jobban tud ellátni, mint a piac.

A véleményeket nagyban polarizálja a politikai identitás (bal-jobb azonosulás). Ez olyan helyzetet eredményez, amelyben az intézményekbe vetett bizalom nagyban függ a politikai identitástól (tehát az intézményi bizalom relativizálódik, attól függően, hogy ki adja a kormányzatot), a normák esetében pedig olyan helyzetet eredményez, amelyben a normák megítélésében az általános értékek (a helyesről és helytelenről vallott felfogások) mellett az is szerepet kezd játszani, hogy kik követik a normákat és kik szegik meg azokat (ezáltal a normák instrumentalizálódásának leszünk tanúi).

A polarizáció az intézményi bizalom tekintetében a következőket jelenti:

- a hatalmon levőkhöz köthető szavazótábor mindig jobban bízik a kormányban, az ellenzékhez köthető szavazótábor pedig mindig jobban bízik az ellenzékben (ez nem meglepő);
- 2009-ben a jobboldal nem bízott az intézményrendszerben és az egyes szereplőkben, legfeljebb az ellenzékben (a saját politikai reprezentánsaiban);
- 2013-ban a baloldal nem bízik senkiben, legfeljebb az ellenzékben (vagyis a saját politikai reprezentánsaiban);

Felcsuti Péter, Küllői Péter, Jaksity György, Mizsei Kálmán, Lantos Csaba, Urbán László és mások) részt vettek a vitákban és segítettek a helyzet megértésében. A kutatást követő műhelykonferencia sorozat videói itt találhatóak meg: <http://www.ertekter.hu/>. Legújabbán a kutatás eredményeit feldolgozó konferencia tanulmányai egy, a Corvina Kiadó által kiadott könyv formájában is megjelentek: <http://kiadok.lira.hu/kiado/corvina/index.php?action=konyv&id=139412998>

⁴ Tóth István György: A társadalmi kohézió elemei: bizalom, normakövetés, igazságosság és felelősségérzet. lennének... In: Kolosi Tamás. Tóth István György (szerk.): Társadalmi Riport 2010. Budapest, TÁRKI, 2010, 254.287. p. és Keller Tamás: Magyarországi értéktérkép: normakövetés, egyéni teljesítmény, szolidaritás és öngondoskodás elfogadottsága a magyar társadalomban. In.: Szociológiai Szemle, 20. évfolyam, 2. szám. 42-70. Muraközi László (szerk.) a Bizalmatlanság hálójában – a magyar beteg. Corvina, Budapest, 2012. <http://kiadok.lira.hu/kiado/corvina/index.php?action=konyv&id=139412998>

- alig vannak olyan intézmények, amelyek tekintetében a bizalom nem tér el jelentősen a politikai oldalak között, a politikai ciklus állásától függetlenül. Ilyenek például az MTA (amelynek egyedül van átlag fölötti bizalmi mutatója) és a szakszervezetek (amelyeknek viszont rendkívül alacsony a presztízse);
 - a vizsgálatban felsorolt intézmények közül a rendőrség, az MNB, az ÁSZ, (az NKH) és a sajtó megítélésében a jobboldal szignifikánsan eltér a politikai középtől - 2009-ben és 2013-ban egyaránt (mindkét alkalommal az aktuális kormányoldalhoz köti ezeket a szervezeteket);
 - ugyanezen intézmények esetében a baloldal megítélése nem tér el a középétől - sem 2009-ben, sem 2013-ban.
- A polarizáció az értékek és normák tekintetében azt jelenti, hogy a mindenkor kormányon levőkhöz közelebbi politikai platformon állók (2009-ben a baloldallal azonosulók, 2013-ban pedig a jobboldallal azonosulók)
- látják kevésbé korruptnak az egyes közintézményeket (de nem csak a kormányzatot)
 - tartják kevésbé elfogadhatónak a normaszegéseket (például a jövedelmek adóhatóság előli eltitkolását vagy a rokkantnyugdíj jogosulatlan igénylését).

Ami az érvényesülés feltételeit illeti, 2013-ban kevesebben kötik a szegénységet a dologtalansághoz, megnőtt viszont azok aránya, akik szerint az érvényesülés titka a jó kapcsolatokkal rendelkezés. A mindenkori ellenzékhez köthető politikai oldallal azonosulók gondolják azt, hogy „ebben az országban nem lehet tisztességesen meggazdagodni”, illetve hogy az érvényesüléshez szükség van a normaszegésre.

Mindez arra utal, hogy a társadalom érték szerkezetének változásában kimutatható a demokratikus kultúra deficitje is. 2013-ban átlagosan kevésbé tartjuk fontosnak a demokráciát, mint 2009-ben, és ezzel párhuzamosan, ma többen gondolják az országot demokratikusnak, mint korábban. Ebben vélhetően az is szerepet játszhat, ha az éppen kormányon levőkhöz köthető politikai azonosulással rendelkezők (2013-ban a magukat jobboldalinak mondók) a 2010 előtti kormányzási módot tartották antidemokratikusnak és nem gondolják ugyanezt a 2010 utáni kormányzásról. Ezzel szemben a magukat baloldaliként definiálók a jelenlegi kormányzást tarthatják antidemokratikusnak miközben a 2010 előtt gyakorlatot esetleg nem tartották annak. A demokrácia és a piacgazdaság megítélésében – az adatfelvétel eredményei szerint - a magukat balra sorolók között lényegesen negatívabb a rendszerváltás és a piacgazdaságra áttérés megítélése, mint a magukat jobbra sorolók között.

Összességében a feltárt polarizáltságot rendkívül károsnak ítéljük meg. Összhangban a Tárki korábbi jelentéseivel és értékelő tanulmányaival⁵, úgy véljük, hogy mindezen tényezők ott vannak annak a háttérben, hogy Magyarország immár tartósan leszakadni látszik még a hozzá hasonló feltételekkel indult posztoszocialista országoktól is.

Összességében tehát alig változott a magyarok értékrendszere 2009 és 2013 között, így a korábbi kutatás konklúziója érvényes ma is. A 2009-es kutatás záró gondolatai kiemelik, hogy a bizalom

⁵ v.ö. Kolosi Tamás és Tóth István György: Előszó a 2012. évi Társadalmi riporthoz (Kolosi Tamás és Tóth István György, szerk. Társadalmi riport, Budapest: Tárki, 2012., illetve Tárki és Kopint-Tárki: Váltóállítást: szemléletváltás és megvalósítható reformok egy fenntartható növekedési pálya érdekében. Budapest: Tárki, 2009. <http://www.tarki.hu/hu/research/intezm/index.html>

felépülése és leépülése nem szimmetrikus folyamatok. Miközben a leépülés megindulásához néhány szórványos negatív tapasztalat elégséges, a bizalom felépüléséhez pozitív, egymást szisztematikusan megerősítő tapasztalatok tömege kell. A politikai közösségnek nagyon óvatosan kell eljárnia a bizalom építése érdekében, hiszen a bizalom és a társadalmi tőke többnyire nem a kormányzati tevékenységből fakadnak. Sőt, az államnak azzal is tisztában kell lennie, hogy a centralizált állam nemcsak úgy rombolhat bizalmat, hogy közvetlenül hierarchikus rendbe szervez és összetöri a horizontális hálózatokat, hanem közvetetten is, ha az általa létrehozott intézmények gyengíthetnek/kiszoríthatnak elsődleges társadalmi közösségeket.

Csak megerősíteni tudjuk: a kutatás 2009-es megállapításait ebben a tekintetben is alátámasztják az újabb fejlemények.

A kutatás eredményei, a zárótanulmány és a háttértanulmányok mindenki számára hozzáférhetők a Tárki honlapján (www.tarki.hu).